

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN [2663-0265](#) (Print), ISSN [2663-0273](#) (Online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

УДК 101.1:378.14

Вікторія Станіславівна Даценко

Черкаський державний технологічний університет

бульвар Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна

E-mail: vitka2177@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1510-6951>

Received 3 September 2019; revised 14 October 2019; accepted 19 November 2019

DOI: 1015421/351913

МАЙБУТНЄ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Частина II

Анотація.

З проблемою детермінованості майбутнього пов'язана проблема меж і можливостей нашого пізнання майбутнього. Інший аспект проблеми стосується способів пізнання майбутнього. На цьому напрямі напрацьований великий досвід і він потребує осмислення.

Майбутнє для людини є чимось більшим ніж пізнавальним образом, воно є екзистенційним станом людини. Людина постійно перебуває в майбутньому, залишаючись при цьому в теперішньому і, частково, в минулому. Цей суб'єктивний стан майбутнього людини є особливою темою філософського осмислення.

Ключові слова: *час, майбутнє, онтологія майбутнього, епістемологія майбутнього, соціальна філософія майбутнього, антропологія майбутнього.*

Viktoriiia S. Datsenko

Cherkasy State Technological University

Shevchenko Boul., 460, Cherkasy, 18006, Ukraine

E-mail: vitka2177@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1510-6951>

The future as a philosophical problem

Part II

Abstract.

The problem of the determination of the future is connected with the problem of the limits and possibilities of our knowledge of the future. Another aspect of the problem concerns ways of knowing the future. Much experience is gained in this area and it needs to be understood.

Scientific foresight, especially the prediction of the future state of society, has become the object of scrutiny in modern philosophy.

A special kind of scientific prediction is social forecasting, which is to develop probabilistic knowledge about the state of a particular social phenomenon in the future.

Social forecasting reveals its potential in virtually all spheres of public life.

The prediction efficiency depends on the time, the most effective is the prediction, which covers a historically insignificant time period.

Specialized science - futurology deals with social forecasting of events in the relatively distant future.

It is possible to speak about the special futurological discourse which has developed in the second half of the twentieth century.

In the socio-philosophical understanding of the prediction of the future, attention is paid to two main directions of forecasting: 1) modeling the future; 2) the method of creating future scenarios.

The future for man is something more than cognitive, it is the existential state of man. Man is constantly in the future, while remaining in the present and partly in the past. This subjective state of the future man is a special theme of philosophical reflection.

Subjective time and, accordingly, subjective future refer to the course of time in subjective reality.

When we talk about human time and the human future, we have something else in mind. This is the time

and future in which a person is or will be. It can be said, not time in man, but man in time. Human time can be judged both objective and subjective.

Researchers distinguish three images of the future that are formed in modern man: apocalyptic, utopian and pragmatic.

The image of the future is the most important means of constructing human identity.

Investigating the interaction of the individual with his own future, philosophers seek to formulate an optimal strategy for the individual in the future.

Key words: *time, future, ontology of the future, epistemology of the future, social philosophy of the future, anthropology of the future.*

Виктория Станиславовна Даценко

Черкасский государственный технологический университет

бульвар Шевченко, 460, Черкассы, 18006, Украина

E-mail: vitka2177@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1510-6951>

Будущее как философская проблема

Часть II

Аннотация.

С проблемой детерминированности будущего связана проблема границ и возможностей нашего познания будущего. Другой аспект проблемы касается способов познания будущего. В этом направлении наработан большой опыт и он требует осмысления.

Будущее для человека - что-то большее, чем познавательный образ, оно является экзистенциальным состоянием человека. Человек постоянно находится в будущем, оставаясь при этом в настоящем и, частично, в прошлом. Это субъективное состояние будущего человека является особой темой философского осмысления.

Ключевые слова: *время, будущее, онтология будущего, эпистемология будущего, социальная философия будущего, антропология будущего.*

Основні проблеми філософії майбутнього ми сформулювали в вигляді чотирьох запитань.

«1) Чи існує майбутнє? Те, що майбутні події й речі не є так само реальними, як ті, що існують в теперішній час, зрозуміло. Не випадково ми говоримо про дещо передбачуване, що воно поки що, на цю мить, на сьогодні ще не існує. Втім віднесення майбутнього до цілковитого небуття також не виглядає переконливим. Якого сенсу треба надати поняттю існування, щоб включити до нього майбутнє? І в якому сенсі майбутнє виключене з існуючого (якщо такий сенс взагалі є)?

2) Чи пов'язане майбутнє закономірними зв'язками з теперішнім і минулим? Все існуюче (в будь-якому сенсі) пов'язане між собою, підпорядковане тому чи іншому виду детермінізму. Особливі види детермінізму, зокрема, причинно-наслідковий зв'язок, пов'язані з часом. Виникають питання про

місце майбутнього у цих зв'язках. Чи можна взагалі вважати майбутнє, якого ще немає у певному сенсі, детермінованим? Яку роль відіграють в цьому детермінізмі теперішнє й минуле? Чи можна говорити про зворотний вплив на них майбутнього?

3) Чи можемо ми передбачити майбутнє? З проблемою детермінованості майбутнього пов'язана проблема меж і можливостей нашого пізнання майбутнього. Обсяг ідей тут дуже широкий – від фаталізму, який передбачає повне знання майбутнього, до індетермінізму, який заперечує будь-яке знання про майбутнє. Таке розмаїття поглядів потребує виявлення самої можливості знання про майбутнє, а також специфіки такого знання порівняно зі знанням про теперішнє й минуле. Інший аспект проблеми стосується способів пізнання майбутнього. На цьому напрямі напрацьований великий досвід і він потребує осмислення.

4) В чому особливості образу майбутнього

людини? Як людина уявляє собі майбутнє? Уявлення про майбутнє, інтенції людини щодо майбутнього відіграють надзвичайно важливу роль в людському житті. Йдеться не лише про обґрунтовані, теоретично правильні уявлення. Майбутнє для людини є чимось більшим ніж пізнавальним образом, воно є екзистенційним станом людини. Людина постійно перебуває в майбутньому, залишаючись при цьому в теперішньому і, частково, в минулому. Цей суб'єктивний стан майбутнього людини є особливою темою філософського осмислення.» [12]

Мета статті.

На перші два питання ми дали відповідь у попередній статті. В даній статті ми розкриємо відповіді та третє та четверте питання.

3.

Пізнання майбутнього, його межі, передумови, способи й форми є одними з найбільш дискусійних питань в сучасній філософії. Насамперед йдеться про потенції в осягненні майбутнього спеціальних наук – природничих і соціальних. Загально визнаним є те, що з трьох основних функцій наукового пізнання – опису дійсності, її пояснення та передбачення майбутнього – найрезультативнішою та найціннішою є остання. Наукове передбачення, особливо передбачення майбутнього стану суспільства, стало об'єктом прискіпливого вивчення в сучасній філософії.

Наукове передбачення є імовірнісним знанням про те, чого ще немає в дійсності, але що міститься в сучасному світі у вигляді можливостей, об'єктивних і суб'єктивних передумов. Передбачення не є безпосереднім знанням майбутнього, воно опосередковується різноманітними умовами, за яких це майбутнє здійснюється. Передбачення подібне до гіпотези, але, на відміну від неї, воно не потребує підтвердження одержаними експериментальними або іншими емпіричними даними, воно залишається знанням можливого до того часу, який передбачається. Як правило, наукове передбачення постає результатом сукупності досліджень, в процесі яких висувається низка

теоретично обґрунтованих припущень про майбутній стан тих чи інших явищ природи або суспільства. Міра вірогідності такого знання про майбутнє зумовлена деякими чинниками. По-перше, має значення той часовий період майбутнього, який є об'єктом передбачення. Найближчий період, зрозуміло, є найбільш доступним для огляду. По-друге, має значення, чи впливає передбачення зі знання, яке стосується сутності предмета. По третє, передбачення має спиратися на системні, всебічні й конкретні дані.

Особливим видом наукового передбачення є соціальне прогнозування, яке полягає в розробці імовірнісного знання про стан того чи іншого соціального явища в майбутньому. Прогнозом взагалі називають теоретично й емпірично обґрунтований опис функціонування або діяльності певного об'єкта або суб'єкта в майбутньому, враховуючи його можливі якісні стани, варіанти поведінки у певних хронологічних рамках. Соціальний прогноз природно охоплює можливі взаємини між людьми, які складаються на основі суспільних відносин, співпраці, кооперації в різних видах діяльності. Соціальне прогнозування виявляє свої можливості стосовно практично усіх сфер суспільного життя.

Ефективність прогнозування залежить від часу, найефективнішим є прогнозування, яке охоплює історично незначний часовий період (зазвичай цей період не перевищує 20 років). Дослідники виділяють також оперативні прогнози (до 1 місяця), короткочасні прогнози (від 1 місяця до 5 років), а також довгострокові прогнози (5-15 років), і далеко строкові (понад 15 років).

Соціальним прогнозуванням подій у порівняно віддаленому майбутньому займається спеціалізована наука – футурологія. Можна говорити про особливий футурологічний дискурс, який склався у другій половині ХХ століття [9]. Предметом футурології (від лат. futurum – майбутнє), за одним із визначень, є майбутнє в усьому діапазоні ставлення до нього суспільної людини, людських спільнот і людства як

цілісності, пов'язаної спільною долею [10, с.5]. Поява цієї наукової дисципліни супроводжувалася у другій половині ХХ ст. справжнім „футурологічним бумом”. Науковці різноманітних спрямувань (економісти, філософи, соціологи) почали активно прогнозувати майбутнє. Новою тенденцією було формування організаційних засад для прогнозування майбутнього, виникнення урядових та поза-урядових організацій, які стали займатися футурологічним моделюванням і прогнозуванням. У 1968 році був заснований славнозвісний „Римський клуб” – одна з перших міжнародних організацій вчених такого типу. У 1974 році було створено „Всесвітню федерацію досліджень майбутнього”. Одночасно створювались різноманітні наукові центри під егідою ООН та ЮНЕСКО. До кінця ХХ століття сформувалась ціла мережа футурологічних наукових центрів при університетах, міжнародних концернах, фінансових установах.

Вважається, що перша хвиля наукових прогнозів (приблизно 60-ті роки ХХ ст.) була викликана спробою передбачати довгострокові глобальні проблеми людства (екологічні та соціальні феномени науково-технічної революції). З кінця ХХ і на початку ХХІ століть загострюється потреба в пошуку більш конкретних рішень для подолання низки нагальних проблем людства. Сучасні підходи дослідників акцентують увагу не лише на образі майбутнього як такого, але й на методиці його побудови [11, с.217].

В соціально-філософському осмисленні прогнозування майбутнього сьогодні увага приділяється двом основним напрямкам прогнозування: 1) моделюванню майбутнього; 2) методу створення сценаріїв майбутнього. Моделювання відтворює моделі можливого майбутнього на основі поєднання даних математики, статистики, економічних наук, екології, природознавства. Прогностичне моделювання ставить своїм завданням систематичний опис і віртуальну перевірку тієї ситуації, що може реалізуватись у недалекому чи більш

віддаленому майбутньому. Розрізняють позитивні й негативні моделі майбутнього. Зокрема, йдеться про врахування негативної екологічної динаміки, змін у біосфері, регресивних факторів і тенденцій всередині суспільства. Моделювання базується на застосуванні конструктивного підходу, який мінімізує формування утопічної картини світу [11, с.217]. Прогностичний конструктивізм вимагає, по-перше, репрезентації системи як взаємозалежних частин з різними темпами розвитку. По-друге, необхідно враховувати ситуацію невизначеності, створювати багатоваріантну концепцію розвитку й функціонування системи. По-третє, необхідно конструювати майбутнє в залежності від внутрішніх трендів складних систем. По-четверте, треба співвідносити суб'єктивні чинники та тенденції зовнішнього середовища. По-п'яте, треба мати на увазі, що дія не завжди призводить до очікуваного результату. Такі принципи уможливають конструювання не утопічного а здійсненого майбутнього [11, с.217].

Гнучким способом передбачення майбутнього є сценарний метод. Дослідники пов'язують поширення цього методу з переходом від глобальних проєкцій майбутнього до відмови від глобальних прогнозів в сенсі визнання неможливості співвіднесення минулого з ідеальним образом майбутнього. Стверджується, що класичні лінійні моделі суспільного розвитку здебільшого складаються з комплексу ідеальних уявлень про майбутнє суспільства і посилюють відрив теоретичних досліджень від дійсної соціальної практики. Це зумовлює необхідність застосування індуктивних і дедуктивних принципів пізнання майбутнього [12, с.12].

Прогнозування має бути гнучким, оскільки природа розгалужених соціальних систем є складно організованою та еволюційною. Перевага методу розробки сценаріїв майбутнього в тому, що він дає можливість врахування максимально можливих варіантів подальшого розвитку соціальних систем. Передбачається також корекція сценаріїв

як на етапі створення прогнозу, так і в процесі імплементації результатів прогнозу на соціальні реалії [12, с.13]. Як правило, створюється декілька сценаріїв майбутнього, які корелюють між собою за найбільш суттєвими параметрами. З філософської точки зору, сценарний метод являє собою схематизацію розгалуженого майбутнього, прогнозування здійснюється в полі багатьох потенційних реальностей. Саме тому сценарний метод долає обмеженість лінійної та культурно-цивілізаційної моделей розвитку суспільства. Він, як зазначається, акумулює базу обох концептуальних моделей з метою створення вірогідних прогнозів майбутнього [12, с.14].

В останні десятиріччя надзвичайної популярності на Заході набув так званий метод форсайту. Цей метод виник у 80-х роках ХХ ст. в США, Великої Британії, Франції. Спочатку його використовували в галузі оборонних досліджень та досліджень перспектив безпеки. Виділяють три етапи у розвитку цього методу. На першому етапі метод застосовувався для розробки перспектив науково-технічної сфери. Перша британська програма (1984 р.) визначала форсайт як систематичний засіб оцінки наукових і технологічних досягнень та їх впливу на економічний і соціальний розвиток. На другому етапі метод форсайту застосовувався для досліджень ринку. На третьому, який продовжується сьогодні, форсайт став могутнім інструментом для дослідження соціально-економічної ситуації та її змін в майбутньому [13, с.297].

При проведенні форсайта застосовуються різні інструменти аналізу (іноді – до десяти методів одночасно). Це робота з інформаційними потоками, експертні оцінки, метод Дельфі, SWOT-аналіз, методика фокус-груп або панелей експертів. Визначальними є аналітичні методи, які виявляють зв'язність образів майбутнього й сполучених з ними стратегій. Метод форсайту протистоїть звичайним методам прогнозування і має низку переваг, які вказують на зміни в сучасній практиці передбачення майбутнього. По-перше, форсайт не

орієнтується на однозначне обчислення майбутнього, це варіативне передбачення, своєрідне «зондування» майбутнього. По-друге, форсайт більшою мірою, ніж звичайне прогнозування, спирається на експертні оцінки, має більш широкий формат участі фахівців, має більш високий рівень відкритості, взаємодії, спілкування. По-третє, форсайт принципово незавершений, процесуальний метод, тут має значення не лише результат, а й взаємодія учасників його здійснення. По-четверте, форсайт поєднує розрахунок вірогідного майбутнього та активний вплив на нього. Форсайт розглядає майбутнє в системі людської діяльності, спрямованої на його формування. Він дає орієнтири й стимулює активність [13, с.297]. Найкраще форсайт узгоджується з методом створення сценаріїв, в якому розглядаються різні версії майбутнього, кожна з яких містить в собі «неминуче майбутнє» але не зводиться до нього [14, с.76].

Говорячи про пізнання майбутнього, треба звернути увагу також на екстраполяційні методи, які мають у своїй основі поширення на майбутнє тенденцій, закономірностей, які в минулому й теперішньому вже себе проявили. Метод екстраполяції проявляється в різних формах: пророцтва, утопії, прогнозу [15, с.230]. Екстраполяція, як вважається, може сприяти створенню нового знання у двох основних напрямках: 1) коли з властивостей сукупності (системи) виводяться властивості окремих об'єктів (елементів); 2) коли із властивостей окремих елементів (об'єктів) виводяться властивості цілого [15, с.231-232].

4.

Переходячи до проблеми відносин людини та майбутнього, треба розділити поняття суб'єктивного часу й людського часу. І те, й інше обговорюється у філософії. Втім, треба розуміти відмінності у вживанні цих термінів. Суб'єктивний час і, відповідно, суб'єктивне майбутнє стосується перебігу часу в суб'єктивній реальності. Деякі пост-кантіанські філософські концепції цілком вміщують час (а відтак – і майбутнє) в межі внутрішнього світу людини (свідомості,

розуму, психічної реальності). Говорячи про людський час і людське майбутнє, ми маємо на увазі дещо інше. Це час і майбутнє, в якому перебуває або буде перебувати людина. Це, можна сказати, не час в людині, а людина в часі. Людський час можна оцінювати і як об'єктивний, і як суб'єктивний (в залежності від загального розуміння часу філософом). Людський час, навіть якщо він тече у внутрішньому світі людини, протистоїть часу природних речей і часу соціальних подій і явищ.

Деякі дослідники пропонують термін «антропологічний час» [16]. Особливість його в тому, що лише в антропологічному часі різні його модуси (минуле, теперішнє й майбутнє) здатні взаємодіяти й співіснувати, проявляти себе разом. У цьому контексті майбутнє, як вказується, є тим часовим модусом, який існує лише в свідомості людини [16, с.13].

Можна виділити декілька способів існування майбутнього для людини. По-перше, майбутнє існує для людини як еталонний образ, як те, до чого наближається людина у часі. З майбутнім пов'язані цілі, проекти, наміри людини. По-друге, майбутнє постає як часова дистанція, простір людського життя. Існування в майбутньому дає людині повноту перебування у часі. Майбутнє у цьому сенсі стає продовженням теперішнього і виявляє свою єдність з теперішнім та минулим. По-третє, людина переживає майбутнє емоційно, майбутнє приходиться до неї як відчуття того, що може бути й неминуче станеться з людиною, зокрема, відчуття скінченності життя.

Безперечно, людське майбутнє найтісніше пов'язане зі здатністю цілепокладання, проектування власних дій і обставин життя. Існує думка, що для індивідуального буття мета є визначеністю часових відношень протягом всього циклу індивідуальності [17, с.21]. Взаємний перехід часових періодів розгортається в межах відносин і взаємовпливів цілей і засобів життєдіяльності. Тривалість предметних дій, які поєднуються зі здібністю до саморегулювання й самоперевірки, маркує майбутнє. Майбутнє насичується еталонними образами подій, станів, людських

взаємовідношень, реалій соціального й природного середовища.

З певного погляду, саме в індивідуальному бутті позначаються межі тривалості минулого й можливого майбутнього [17, с.22]. В самому циклі індивідуалізації, самореалізації індивідуальності виявляє себе через цілепокладання й смислоутворення спрямованість від минулого до майбутнього. Майбутнє ототожнюється з задоволення потреби й досягненням цільового результату, із завершенням довжини періоду самореалізації й початком нового періоду невизначеності й свободи вибору. Таке проєктивне майбутнє відтворюється в суб'єктивному теперішньому, постає своєрідним модусом теперішнього, майбутнім в теперішньому. Людина потрапляє в майбутнє, не виходячи з теперішнього. Така ситуація має свої небезпечні сторони.

Дослідники констатують тенденцію, яка стає особливістю сприйняття часу більшістю сучасних людей. Йдеться про ставлення до теперішнього як до попереднього етапу перед справжнім життям – майбутнім. Виникає ефект відкладеного життя. Майбутнє у свідомості сучасної людини пов'язане з еталонними уявленнями про дійсне життя, в якому панує гармонія, щастя й добробут. Образ майбутнього висуває на перший план матеріальні й біологічні показники життєвого успіху: комфорт, володіння престижними речами, розваги, збереження молодості. Цілі сучасних людей найчастіше лежать за межами їх внутрішнього світу, вони створюються суспільно прийнятними зразками, а не пошуком власних ідеалів [16, с.19-20]. Така ситуація робить майбутнє людини над-особистісним, чужим людині. Відбувається, можна сказати, відчуження майбутнього, що постає однією з головних проблем сучасної людини.

З іншого боку, майбутнє являє собою межу антропологічного часу, яка відкриває людині простір свободи, дає людині розмаїття можливостей [16, с.15]. Майбутнє постає сферою реалізації можливостей, причому бажання сучасної людини мають скороминущий характер, часто змінюються

на нові. Домінує ідея неперервного розвитку, який охоплює все життя людини. Людина нашої епохи має бути сучасною й успішною, тобто оволодівати найновішими засобами й способами життя. Це й означає не відставати від часу. Така установка породжує раціональне ставлення до часу, за яким в майбутньому вбачається лише те, що має ознаки прогресу. Захоплення новими ідеями, проте, сприяє тому, що теперішнє є цінним для індивіда лише в його відношенні до майбутнього. Очевидно, що майбутнє для людини інформаційного суспільства стає однією з головних цінностей. Саме воно концентрує в собі людські страхи й сподівання, свободу й відповідальність, цілі й смисли людської діяльності [16, с.16].

Дослідники розрізняють три образи майбутнього, які формуються в сучасній людині: апокаліптичний, утопічний та прагматичний [16, с.17]. Апокаліптичний тип мислення породжує страх перед майбутнім, постійне очікування загрози (екологічних катастроф, політичних або економічних криз). Підвищується рівень тривожності, тривожність стає характерною рисою носія апокаліптичної свідомості, негативно впливає на життя людини. Не впевнена в майбутньому людина відчуває страх не лише за себе, а й за своїх ближніх. Тривожність розриває зв'язок людини зі своїм власним внутрішнім світом. Людина не відчуває себе захищеною в своєму соціальному й культурному оточенні, світ стає для неї незрозумілим і чужим [16, с.17]. Для позначення цього явища в сучасній філософській літературі поширений термін «футурофобія» [18, с.53-54]. Інше ставлення до майбутнього демонструє утопічний вид мислення, який можна вважати захисною реакцією на складності сьогодення. Ставлення до майбутнього тут базується на критиці сучасності як наповненої злом і несправедливістю, якій протиставляється ідеальне майбутнє – світ добра, справедливості й щастя. Образ такого майбутнього створює ілюзію можливості досягнення найвищого блага, але, як правило, шляхи досягнення цього найкращого стану не вбачаються. Людина при цьому живе майбутнім і

відривається від теперішнього, що не заважає їй відчувати себе досить гармонійно [16, с.17]. Прагматичний тип мислення утворює свій образ майбутнього, який базується на постійному осмисленні, аналізі наявної ситуації, відпрацюванні варіантів дій за різним перебігом подій. Прагматичний образ майбутнього стимулює людину до мислення й активної діяльності, до виважених оцінок і пошуку розумних рішень [16, с.18].

Має значення також ставлення до майбутнього в аспекті взаємодії і впливу на нього людини. Виділяють декілька типів такого ставлення. Наприклад, так звана анемофілія пов'язана з прагненням звільнити майбутнє від минулого, з вірою в те, що час нескінченний і немає меж у зміні світу, люди з цієї позицією вітають будь-які зміни. Інша позиція – хронізм – є цінуванням самого часу. Хроністи впевнені в минулому а, не в майбутньому, вони намагаються звільнити минуле від майбутнього і негативно ставляться до змін [18, с.53-54].

Оцінюючи в цілому ставлення людини до власного майбутнього, слід відзначити, що образ майбутнього є найважливішим засобом конструювання людської ідентичності. Різні рівні ідентичності особистості можуть мати різну часову спрямованість, орієнтуватись на різні моделі майбутнього. Особиста проекція майбутнього, з іншого боку, реалізує загальний соціальний дискурс майбутнього, який уможливорює висування цілей соціального розвитку [18, с.55].

Необхідність не просто визнання майбутнього як порожнього вмістилища подій, а якісного його наповнення визнається сучасними філософами. Для цього треба подолати звичайний для сучасних людей крайній презентизм, тобто думку про те, що майбутнє у своїх основних рисах подібне до теперішнього і можна просто перенести сучасні реалії на той час, який ще не настав [18, с.53-54].

Висновки.

Головне епістемологічне питання щодо майбутнього – чи підпорядковане майбутнє тим самим закономірностям, що й теперішнє

та минуле? Чи можемо ми пізнати майбутнє, виявивши ці закономірності? І тут розмаїття позицій філософів є досить великим. Можна знайти тих, хто стверджує номологічну автономність майбутнього і, відповідно, неможливість ніякого точного знання про нього (можливість лише припущень). З іншої точки зору, майбутнє цілком доступне для пізнання, оскільки підпорядковане загальним, незмінним законам Всесвіту. Досліджуючи теперішнє й минуле, можна формулювати істинні висловлювання про майбутнє. З більш поміркованого погляду, майбутнє є сферою об'єктивного, такого, що піддається істиннісній оцінці, але все ж таки імовірного знання.

Соціальне майбутнє є, мабуть, найбільш популярним напрямом досліджень і роздумів про майбутнє у філософії. В рамках філософії та соціальних наук сформувалась теорія передбачення майбутнього, якою постає особлива наука – футурологія. Разом з теоретичними засадами футурологія поширилась на практику соціального прогнозування, яка, у свою чергу, дає багатий матеріал для теоретичних узагальнень. У зв'язку з практичною спрямованістю передбачень соціального майбутнього

особлива увага приділяється методам такого передбачення. Розробка й оцінка методів моделювання майбутнього, створення сценаріїв майбутнього, методів форсайту виявила значні можливості, але, водночас, і обмеженість наукових прогнозів щодо суспільства.

Осягаючи майбутнє, філософія, зрозуміло, не може оминати його антропологічний аспект. Антропологія майбутнього базується на очевидній й загальноприйнятій у філософії думці про те, що майбутнє є надзвичайно важливою, визначальною частиною людського буття й внутрішнього світу людини. Філософи розглядають майбутнє людини як еталонний образ, як проект, як відкритий простір людського життя, як джерело футуристичних емоцій і переживань. Констатується, що образ майбутнього є найважливішим засобом конструювання людської ідентичності. Виявляються відмінні види ставлення людини до майбутнього – апокаліптичне, утопічне, прагматичне. Досліджуючи взаємодію особистості з власним майбутнім, філософи намагаються сформулювати оптимальну стратегію людини щодо майбутнього.

Бібліографічні посилання

1. Markosian, N. «Time». *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/>
2. Bardon, A. *A Brief History of the Philosophy of Time*. Oxford: University press, USA, 2013. 200 pp.
3. Шамша, І. В. Небуттєва природа часу: монографія; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 253 с.
4. Кушелев, В. А. Философское решение парадокса времени и новая концепция метафизики. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2005, №10. С.151-157.
5. Федчук, Д. А. Вопрос о времени: об онтологической первичности настоящего перед прошлым и будущим. *Вестник СПбГУ. Философия и конфликтология*. 2016, №3. С. 73-82.
6. Логунова, Л. В. Единство вечности и времени: философские аспекты. *Вестник КГПУ им. В.П. Астафьева*. 2015, №2 (32). С.268-271.
7. Артановский, С. Н. Традиция: от прошлого к будущему. *Вестник СПбГУКИ*. 2010, №1. С.6-15.
8. Солопова, О. А. Когнитивно-дискурсивное прогнозирование. *Вестник ЮУрГУ. Серия: Лингвистика*. 2011. №22 (239). С.22-27.
9. Драпогуз, В. П. Основні форми екстраполяції як методу соціального пізнання. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 96. С. 229-233.
10. Пашенко, О. В. Будущее как модус антропологического времени в контексте современной культуры: автореферат дис. ... кандидата философских наук: 09.00.13. Челябинск, 2016. 22 с.
11. Богомяков, В. Г. Дискурс будущего. *Дискурс-Пи*. 2010. №1-2. С.53-55.

12. Дадченко В.С. Майбутнє як філософська проблема. *Philosophy and political science in the context of modern culture*, 2019, T. 11, №1. С.21-31.

References

1. Markosian, N. "Time". The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.) [Elektronij resurs]. Rezhim dostupu: <https://plato.stanford.edu/>
2. Bardon, A. A Brief History of the Philosophy of Time. Oxford: University press, USA, 2013. 200 pp.
3. Shamsha, Г. V. Nebuttyeva priroda chasu: monografi`ya; Nacz. ped. un-t i`m. M. P. Dragomanova. Kiyiv : Vid-vo NPU i`m. M. P. Dragomanova, 2015. 253 s.
4. Kushelev, V. A. Filosofskoe reshenie paradoksa vremeni i novaya koncepcziya metafiziki. *Izvestiya RGPU im. A.I. Gerczena*. 2005, #10. S.151-157.
5. Fedchuk, D. A. Vopros o vremeni: ob ontologicheskoy pervichnosti nastoyashhego pered proshly`m i budushhim. *Vestnik SPbGU. Filosofiya i konfliktologiya*. 2016, #3. S. 73-82.
6. Logunova, L. V. Edinstvo vechnosti i vremeni: filosofskie aspekty`. *Vestnik KGPU im. V.P. Astaf`eva*. 2015, #2 (32). S.268-271.
7. Artanovskij, S. N. Tradicziya: ot proshlogo k budushhemu. *Vestnik SPbGUKI*. 2010, #1. S.6-15.
8. Solopova, O. A. Kognitivno-diskursivnoe prognozirovanie. *Vestnik YuUrGU. Seriya: Lingvistika*. 2011. #22 (239). S.22-27.
9. Drapoguz, V. P. Osnovni` formi ekstrapolyaczi`yi yak metodu soczi`al`nogo pi`znannya. *Gi`leya: naukovij vi`snik*. 2015. Vip. 96. S. 229-233.
10. Pashhenko, O. V. Budushhee kak modus antropologicheskogo vremeni v kontekste sovremennoj kul`tu-ry`: avtoreferat dis. ... kandidata filosofskikh nauk: 09.00.13. Chelyabinsk, 2016. 22 s.
11. Bogomyakov, V. G. Diskurs budushhego. *Diskurs-Pi*. 2010. #1-2. S.53-55.
12. Daczenko V.S. Majbutnye yak fi`losofs`ka problema. *Philosophy and political science in the context of modern culture*, 2019, T. 11, #1. S.21-31.